

บทวิจารณ์หนังสือ : **BOOK REVIEW**

เรื่อง : รู้จักบ้านของตัว -เที่ยวทั่วพระไตรปิฎก

ผู้เขียน : สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)

ปีที่พิมพ์ : 2561

สำนักพิมพ์ : วัดญาณเวศกวัน

จำนวนหน้า : 81 หน้า

ISBN: 978-616-7053-46-2

พระครูนิรมิตสารวัตร (บุญเมือง ขวโน)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Phrakrunimitsathuvat (Boonmueng Javano)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongkhai Campus, Thailand

E-mail : pmnatsila2525@gmail.com

บทนำ

หนังสือ“รู้จักบ้านของตัว -เที่ยวทั่วพระไตรปิฎก” ผู้ประพันธ์คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ท่านเป็นพระนักวิชาการ นักคิด นักเขียน มีผลงานทางพระพุทธศาสนาได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก และในปี พ.ศ. 2549 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง เป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และจำพรรษาอยู่ที่วัด ญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

เนื้อหาของหนังสือ “รู้จักบ้านของตัว -เที่ยวทั่วพระไตรปิฎก” เป็นการรวบรวมคำปาฐกถาของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) เมื่อครั้งท่านได้รับนิมนต์ไปปาฐกถา เมื่อวันอาสาฬหบูชา พ.ศ. 2561 ที่โดยวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทิก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นการเสริมปาฐกถาของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) พิมพ์ครั้งแรกในเดือน กรกฎาคม 2561 จำนวน 13,000 เล่ม จำนวนหน้า 81 หน้า เป็นการอธิบายเกี่ยวกับโครงสร้างของพระไตรปิฎก จึงแปลว่าคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์ (และ

* วันที่รับบทความ : 30 เมษายน 2567; วันแก้ไขบทความ 17 พฤษภาคม 2567; วันตอบรับบทความ : 20 พฤษภาคม 2567

Received: April 30 2024; Revised: May 17 2024; Accepted: May 20 2024

เรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา) 3 ชุด หรือประมวล แห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย 3 หมวด กล่าวคือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก โดยเฉพาะเรื่องพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกนี้ มีความสำคัญในชั้นเป็นแก่นเป็นแกนของพระพุทธศาสนา เป็นหลักใหญ่ที่ทั้งพระและญาติโยมชาวพุทธ จะต้องใส่ใจศึกษาปฏิบัติและรักษาสืบทอดอย่างเอาจริงเอาจังตลอดทุกกาล ไม่ว่าเหตุการณ์สถานการณ์ทั้งหลายจะเป็นจะไปอย่างไร เรื่องพระธรรมวินัยนี้ จะต้องรู้จักให้ชัดเจน ทำกันให้ได้จริงไม่อ่อนแอ ไม่คลอนแคลน ไม่หวั่นไหว

โครงสร้างหนังสือ

เนื้อหาในหนังสือ “รู้จักบ้านของตัว -เที่ยวทั่วพระไตรปิฎก” แบ่งออกเป็นทั้งหมด 4 หัวข้อ ได้แก่ 1) รู้จักบ้านของตัว 2) พระวินัยปิฎก 3) พระสุตตันตปิฎก และ 4) พระอภิธรรมปิฎก มีรายละเอียด ดังนี้

1) รู้จักบ้านของตัว

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายถึง พระไตรปิฎกที่เป็นหลักยึดถือปฏิบัติเรารู้กัน อยู่ว่า ธรรมวินัยนี้เป็นที่รองรับ เป็นที่เกิดของเราเราทั้งหมดเกิดจากพระวินัย ที่เปรียบ ธรรมวินัยเป็นบ้านที่เรา ได้อาศัย เราต้องรู้จักบ้านของตัว คนอยู่บ้านแล้วไม่รู้จักบ้านของตน คงไม่ดีแน่ อย่างน้อยก็ควรรู้ว่ามียะไรอยู่ ตรงไหนในบ้าน และรู้ว่าอะไรเป็นอะไร บ้านแห่งพระธรรมวินัยของเรา ว่าโดยที่เก็บรักษาไว้ พระเณรอย่างน้อย ก็ควรต้องรู้จักพระไตรปิฎก ซึ่งในประเทศพุทธศาสนาเถรวาทก็มีเหมือนๆ กัน เนื้อหนังสือหรือความในคัมภีร์ก็ เหมือนกัน แต่เวลาจัดชุด ก็แล้วแต่ประเทศนั้นๆ ซึ่งจัดไม่ค่อยเท่ากัน และเรียงลำดับไม่เหมือนกัน สำหรับ เมืองไทยนี้ เราจัดตามพุทธกิจ 45 พรรษา จึงแบ่งเป็น 45 เล่ม พระไตรปิฎก ก็คือ “ปิฎก 3” (ไตร=3 + ปิฎก= ตะกร้า คือที่ใส่รวมตำราหรือคัมภีร์ไว้, ปริยัติ) ได้แก่ คัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์รวมทั้งเรื่องราวประกอบ ซึ่งแสดง หลักพระพุทธศาสนา จัดเป็น 3 ปิฎก ได้แก่ 1) วินัยปิฎก บรรจุวินัยของพระสงฆ์ มีจำนวน 8 เล่ม 2) สุตตันตปิฎก บรรจุพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่เรียกสั้นๆ ว่าพระสูตร มีจำนวน 25 เล่ม และ 3) อภิธรรมปิฎก บรรจุธรรมที่เป็น นี้อธรรมแท้ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลและเหตุการณ์เป็นต้นมีจำนวน 12 เล่ม

2) พระวินัยปิฎก

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายถึงโครงสร้างของวินัยปิฎก ที่ว่า มี 8 เล่มนั้น คือ ที่จริงมี 3 คัมภีร์ใหญ่ได้แก่ วิภังค์ ชนธกะ และ ปวิวาร แล้วแบ่งซอยจาก 3 คัมภีร์ ใหญ่นั้นแยกออกไป จึงเป็น 8 เล่ม วินัยของพระนั้นแยกออกเป็นสิกขาบทแต่ละข้อๆ ที่นี้ สิกขาบท 227 เรียกให้เต็มว่า “ภิกขุปาติโมกข์” ส่วนสิกขาบทของภิกษุณี วันนี้ไม่ได้สวด เพราะเป็นเรื่องของภิกษุณีที่จะสวด สิกขาบทของภิกษุณีมี 311 ข้อ ก็ เรียกว่า “ภิกษุณีปาติโมกข์” อยู่ในคัมภีร์ใหญ่ ที่เรียกว่า วิภังค์ มิใช่มีเฉพาะตัวสิกขาบท แต่มีวิภังค์ไว้ด้วย หมายความว่า มิใช่มีเฉพาะตัวสิกขาบทที่เป็นพระบัญญัติว่า ภิกษุทำอย่างนั้น มีความผิดอย่างนั้น มิใช่แค่นั้นแต่

มี **วิภังค์** คืออธิบายสิกขาบทนั้นๆ แจกแจงรายละเอียดไว้ด้วย เริ่มตั้งแต่ต้นบัญญัติที่บอกเล่าว่า เรื่องราวเป็นมาอย่างไรเพราะเหตุประการอะไร พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น คือมีภิกษุรูปนั้นไปทำอะไรไม่ใช่นั่นอย่างนี้ ชาวบ้านมาโพชนาว่าบอกแก่พระสงฆ์ฯ จึงนำเรื่องมากราบทูล แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงให้ประชุมสงฆ์ ตรัสชี้แจงต่างๆ แล้วก็ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นขึ้นมา โดยความเห็นชอบของสงฆ์เมื่อมีต้นบัญญัติมา และทรงบัญญัติสิกขาบทเสร็จ มีตัวสิกขาบทออกมาแล้ว ก็ต้องแจกแจงอธิบายความกัน เริ่มตั้งแต่ให้คำจำกัดความของคำต่างๆ ในสิกขาบทนั้น เช่นว่า “ภิกขุ/ภิกษุ” หมายถึงใคร ฯลฯ แล้วก็ชี้แจงรายละเอียดต่างๆ ให้ชัด เพราะวินัยเป็นเรื่องกฎหมายที่ต้องระบุแน่ชัด

ส่วนสิกขาบทนอกปาติโมกข์นั้นไม่มีวิธีจัดพวกจัดหมู่ต่างออกไปไม่เป็นแบบวิภังค์ แต่จัดเป็น “**ชั้นธกะ**” ซึ่งแปลง่ายๆ ว่าหมวดนั่นเอง ทั้งหมด 22 ชั้นธกะ สิบชั้นธกะแรกเป็นชั้นธกะใหญ่ๆ ที่สำคัญมาก และมีเรื่องราวยืดยาวหนาเหลือเกิน กินที่มาก เรียกว่า**มหาวรรค** เมื่อทำเป็นหนังสือ ต้องใช้เนื้อที่ 2 เล่ม คือเป็นพระไตรปิฎก เล่ม 4 และเล่ม 5 เรื่องราวที่จัดเป็นหมวดเป็นตอนนี้ เวลาครบจำนวน 10 ทานเรียกว่า “**วรรค**” อย่างในกรณีนี้ มีชั้นธกะต่างๆ พอครบ 10 ชั้นธกะ ก็เป็นวรรคหนึ่ง ชั้นธกะชุดแรกครบ 10 ชั้นธกะ ก็รวมเป็นมหาวรรค กินเนื้อที่ 2 เล่ม ได้แก่เล่ม 4 และเล่ม 5 มหาวรรควินัยตอนนี้มีสิกขาบทเป็นข้อบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องอุโบสถว่า เรื่องเป็นมาอย่างนี้ฯ จึงทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ทำอุโบสถและในการทำอุโบสถนั้น จะต้องปฏิบัติอย่างไร จนจบเรื่อง รวมเรียกว่าอุโบสถชั้นธกะ คือชั้นธกะหรือหมวดที่ว่าด้วยอุโบสถในทำนองเดียวกัน พุทธบัญญัติและเรื่องราวของการทำสังฆกรรมปวารณา ก็เป็นจัดเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่าปวารณาชั้นธกะ พุทธบัญญัติและเรื่องราวของการทำสังฆกรรมกฐิน ก็จัดเป็นกฐินชั้นธกะ พุทธบัญญัติและเรื่องราวว่าด้วยเรื่องจีวรก็จัดเป็นจีวรชั้นธกะ ดังนี้ เป็นต้น

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายถึง**ปริวาร** จัดเป็นพระไตรปิฎก เล่ม 8 ปริวารก็คือปริวาร คือเป็นเครื่องประกอบ หรือเป็นส่วนพ่วง จะเรียกว่าเป็นคู่มือพระวินัย ก็ได้ ใช้สำหรับทบทวน หรือซักซ้อมความรู้พระวินัย เช่น ถามว่าอย่างนี้ ตอบได้ไหม จะตอบว่าอย่างไร ก็คือวินัยที่เรียนมาใน 7 เล่มต้นนั่นแหละ เอามาซักซ้อม เอามาทบทวนความรู้กัน เรียกว่าปริวาร เป็นเล่มที่ 8 ก็เป็นอันจบแล้ววินัยปิฎก 8 เล่ม

ในส่วนของ “**อรรถกถา**” เป็นเนื้อหาที่คนที่อ่านบาลีพระไตรปิฎกให้เข้าใจยาก จึงมีพระอาจารย์ที่ชำนาญได้รจนา คือแต่งคำภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎกขึ้นมา เรียกว่า “**อรรถกถา**” ซึ่งก็จะคู่เคียงไปกับพระไตรปิฎก คืออธิบายไปตามลำดับถ้อยคำและข้อความในพระไตรปิฎกนั้น

3. พระสุตตันตปิฎก

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายถึงโครงสร้างของพระสุตตันตปิฎก เรียกกันสั้นๆ ง่ายๆ ว่า “**พระสูตร**” คือพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า หมายความว่า พระพุทธเจ้าเสด็จเดินทางไป ทรงจาริกไป ทรงพบคนนั้นคนนี้เมื่อเป็นโอกาสเหมาะ ก็ทรงแสดงธรรมแก่เขา หรือเขาทูลถามข้อสงสัย หรือบางคน

มาเฝ้าทูลถามเรื่องราวอะไรๆ พระองค์ก็ทรงตอบ ทรงอธิบาย ทรงแสดงธรรมหรือเทศน์ให้ฟัง สิ่งที่ทรงเทศน์ เนื้อความที่ทรงตอบทรงแสดงครานั้นๆ ก็เป็นพระสูตรหนึ่งๆ ที่นี้ พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า พระสูตรนั้น มีมากเหลือเกิน รวมทั้งหมดไว้ในพระไตรปิฎก ได้ 25 เล่ม เรียกว่าพระสูตรตันตปิฎก เป็นปิฎกที่ใหญ่ที่สุดพระสูตรตันตปิฎกนั้น จัดแบ่งเป็นนิกาย “นิกาย” แปลว่าชุมนุม พวก หมู่ หรือหมวด ในที่นี้คือชุมนุมพระสูตร ท่านก็จัดเป็น 5 ชุมนุม คือ 5 นิกาย ได้แก่ **ทีฆนิกาย** แปลว่าชุมนุมพระสูตรที่ยาวๆ หรือขนาดยาว ต่อมาพระสูตรที่ยาวปานกลาง ไม่ยาวนาน แต่ก็ไม่น้อย ก็จัดเป็นนิกายหนึ่ง เรียกว่า**มัชฌิมนิกาย** แปลว่า ชุมนุมพระสูตรที่ยาวปานกลาง หรือพระสูตรขนาดกลางครานี้ก็มาถึงลำดับที่ 3 ปรากฏว่าเป็นพระสูตรสั้นๆ มีเรื่องน้อย ประเภทนี้มีมากมายเหลือเกิน ต้องมีวิธีจัดพิเศษ เพื่อให้เป็นพวกเป็นประเภทอย่างเป็นระบบ มิฉะนั้นจะเป็นพระสูตรเล็กๆ น้อยๆ ที่สุมกันปนเปสับสนกันยากศึกษาลำบาก ยิ่งไปหมดที่นี้ก็มาจัดวิธีจัดที่แยกคายของท่าน เริ่มด้วยกลุ่มแรก จับเอาเข้าเอาประเด็นอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาตั้งเป็นแกน เช่น เอาบุคคล สถานที่ ข้อธรรม หลักการ อันใดอันหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งเป็นแกน เป็นจุดรวมเป็นศูนย์รวมของเรื่องที่เกี่ยวข้องแล้ว นำเอาพระสูตรที่เกี่ยวข้องหรือว่าด้วยประเด็นนั้นเป้านั้น มาไว้ด้วยกัน โดยตั้งชื่อรวมว่าเกี่ยวกับประเด็นนั้นเป้านั้น คำว่าเกี่ยวกับ หรือว่าด้วยนี้ ภาษาบาลีเรียกว่า “สังยุตต” จึงเรียกว่า **สังยุตตนิกาย** คือชุมนุมพระสูตรที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น สิ่งนั้น ที่นั้น หรือธรรมข้อนั้นๆ สังยุตตนิกานี้มี 5 เล่ม นับเป็นพระไตรปิฎก เล่มที่ 15 ถึงเล่ม 19 เป็นอันว่าจบสังยุตตนิกาย เหลือจากนี้ พระสูตรขนาดสั้นๆ เล็กๆ น้อยๆ ยังมีอีกมากมายนัก จะจัดอย่างไร คราวนี้เอาใหม่ ท่านจัดตามตัวเลขคือตามจำนวนข้อธรรม หลักธรรมที่มีธรรมข้อย่อยข้อเดียว ก็เอามารวมไว้พวกเดียวกัน เป็น เอกนิบาต คือหมวด 1 หลักธรรมที่มีธรรม 2 ข้อย่อย ก็เอามารวมไว้ด้วยกัน เป็นทุกนิบาต (หมวด 2)หลักธรรมที่มีธรรม 3 ข้อย่อย ก็มารวมเป็นตติกนิบาต (หมวด 3)แล้วก็ เป็น จตุกกนิบาต (หมวด 4) แล้วก็ เป็น ปัญจกนิบาต (หมวด 5)แล้วก็ เป็น ฉกกนิบาต (หมวด 6) แล้วก็ เป็น สัตตกนิบาต (หมวด 7)แล้วก็ เป็น อัฏฐกนิบาต (หมวด 8) แล้วก็ เป็น นวกนิบาต (หมวด 9)แล้วก็ ทสกนิบาต (หมวด 10) แล้วก็ เอกาทสกนิบาต (หมวด 11)เป็นอันจบ แล้วเรียกชื่อรวมทั้งหมดว่า **อังคุตตรนิกาย** และ**ขุททกนิกาย** หมายถึง ชุมนุมพระสูตร คาถาภาษิต คำอธิบาย เรื่องเบ็ดเตล็ด ที่จัดเข้าในสี่นิกายแรกไม่ได้จำนวน 9 เล่ม

4. พระอภิธรรมปิฎก

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายถึงโครงสร้างของพระอภิธรรมปิฎกจำนวน 12 เล่ม เริ่มตั้งแต่พระไตรปิฎก เล่ม 34 เป็นต้นไป มีมาติกาแปลว่า แม่บท ซึ่งแยกเป็น อภิธัมมมาติกาแม่บทแบบอภิธรรม กับ สูตรตันตมาติกา แม่บทแบบพระสูตร ที่ว่าเป็นมาติกาคือแม่บทนี้ ก็คือว่าต่อจากนี้ไป คัมภีร์พระอภิธรรมก็จะอธิบายมาติกาเหล่านี้แล้วให้สังเกตว่า ในเมืองไทย เวลามิงานพิธีอวมงคล ก็เอามาติกาคือแม่บทนั้นมาสวด เรียกว่าสวดมาติกา ก็คือสวดแม่บทของอภิธรรม ที่ท่านตั้งไว้ต้นก่อนที่จะเริ่มคัมภีร์ แต่เราเอามาใช้

สวดเฉพาะติกมาติกา ที่เป็นชุดแรก คือสวดเป็นตัวอย่างไว้มาติกาคือแม่บทนี้ ซึ่งพระไตรปิฎก เล่ม 34 เป็น อภิธรรมปิฎกเล่มแรก ชื่อว่าธัมมสังคณี แปลว่า นับรวม ก็คือยกมาติกาแรกใน 164 มาติกาที่ให้ดูตัวอย่างเมื่อกี้นั้น เอมมาอธิบาย และได้แค่มาติกาเดียวใน 164 มาติกา นั้น ก็เป็นอภิธรรมเล่มแรก คือธัมมสังคณี นี้ทั้งเล่ม โดยจัดเป็น 2 กัณฑ์คือ **1. นิกเขปกัณฑ์** ในคัมภีร์ส่วนนี้ นำมาติกาทั้ง 164 นั้นมาแสดงไขหรือจำกัดความไปตามลำดับจนหมดครบ 22 แล้ว ก็แสดงไข 100 ทุกมาติกาเช่นว่า “สงขตา ธมมา, อสงขตา ธมมา” (สังขตธรรม-อสังขตธรรม) “รูปิโน ธมมา, อรูปิโน ธมมา” (รูปธรรม-อรูปธรรม) “โลกิยา ธมมา, โลกุตตรา ธมมา” (โลกิยธรรม-โลกุตตรธรรม) ฯลฯ ไปจนหมด **2. อตฺถุทธารกัณฑ์** ในคัมภีร์ส่วนนี้ นำมาติกาทั้งหลายมาแสดงไขหรือจำกัดความต่างออกไปอีกแบบหนึ่ง แต่แสดงจบแค่ 122 อภิธรรมมาติกา ไม่กล่าวถึงสุดตันตมาติกา **ต่อมาพระไตรปิฎก เล่ม 35** เป็นอภิธรรมเล่ม 2 เรียกว่า **วิภังค์** ซึ่งเป็นเล่มหนากว่าธัมมสังคณีมาก แล้วก็เป็นการอธิบายธรรมที่ต่างไกลไปอีกแบบหนึ่ง **พระไตรปิฎก เล่ม 36 ชาติตุกถา** กล่าวด้วย ชันธ ชาติ อายุตนะ ไม่ใช่ด้วยธาตุอย่างเดียว ที่ใส่ไว้ในชื่อนั้นให้เป็นการมองตัวอย่างที่จะให้เรียกชื่อได้ง่ายๆ สั้นๆ สารของชาติตุกถานี้ก็คือ เป็นการนำข้อธรรมมากมายในมาติกาทั้งหลาย และข้อธรรมอื่นๆ อีก 125 อย่างมาจัดเข้าในชันธ 5 อายุตนะ 12 และธาตุ 18 ว่าลงในชาติไหนลงในชันธไหน ลงในอายุตนะไหน ลงได้ หรือลงไม่ได้ อย่างไรก็ตามจบแล้วก็ยังเป็นคัมภีร์เล่มไม่ใหญ่ **พระไตรปิฎก เล่ม 37** ชื่อว่า **กถาวัตถุ** ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า เรื่องที่เอามาโต้แย้งถกกัน **พระไตรปิฎก เล่ม 38-39** เรียกว่า **ยมก** ที่เรียกชื่ออย่างนี้ก็เพราะเป็นการอธิบายหลักธรรมสำคัญให้เห็นความหมายและขอบเขตอย่างชัดเจนและทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยวิธีตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ **พระไตรปิฎก เล่ม 40-45** ชื่อว่า **ปฏฐาน** พูดให้ง่ายคือ ว่าด้วยปัจจัย 24 ประการ เป็นการอธิบายระบบความสัมพันธ์ในการเป็นปัจจัยแก่กันของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งโยงไปถึงหลักปฏิจจสมุปบาท ที่เป็นปัจจัยการหลักการในเรื่องนี้เป็นความสัมพันธ์ในเชิงปัจจัย 24 ประการ ว่าอะไรเกิดขึ้นอย่างนี้ มาจากปัจจัยอะไร เป็นปัจจัยชนิดไหน เรียกชื่อว่าอย่างไร ตามที่ท่านตั้งเป็นหัวข้อ ที่นำมาสวดกันว่า “เหตุปัจจัย อารมณปัจจัย อธิปัตปัจจัย อนนตรปัจจัย” ไปจนถึง “วิคตปัจจัย อวิคตปัจจัย” คัมภีร์ปฏฐานอธิบายปัจจัย 24 นี้ โดยพิสดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่างๆ ธรรมที่นำมาอธิบายก็คือข้อธรรมที่มีในมาติกา คือแม่บทซึ่งแสดงไว้ในธัมมสังคณีนั่นเอง แต่อธิบายเฉพาะ 122 มาติกาแรก ที่เรียกว่า อภิธรรมมาติกา พระไตรปิฎกมีเนื้อความทั้งหมด 84,000 พระธรรมชั้น แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก 21,000 พระธรรมชั้น พระสุตตันตปิฎก 21,000 พระธรรมชั้น และพระอภิธรรมปิฎก 42,000 พระธรรมชั้น และนี่ก็คือที่สถิตแห่งพระธรรมวินัย ที่ว่าเป็นวัดเป็นบ้านของเรา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายถึงฎีกาอีกคัมภีร์หนึ่งในรายการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย คือ ปรมัตถมัถุชสา ซึ่งเป็นฎีกาของวิสุทธีมรรค วิสุทธีมรรคนั้นมิใช่เจาะจงอธิบายพระไตรปิฎกส่วนไหนโดยตรง จึงไม่เป็นอรรถกถา แต่เป็นคัมภีร์ในระดับอรรถกถา เป็นหลักที่อ้างอิงสำคัญอย่างอรรถกถา

ทัศนวิจารณ์

1. จุดเด่นของหนังสือ

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ จุดเด่นที่สำคัญคือวิธีการนำเสนอเป็นการอธิบายเกี่ยวกับโครงสร้างของพระไตรปิฎก จึงแปลว่าคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์ ได้ดังนี้

หนังสือ “รู้จักบ้านของตัว - เกี่ยวทั่วพระไตรปิฎก” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) มีการใช้ภาษาที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ๆ เนื่องจากเป็นการนำเสนอตอนแรกเป็นการปาฐกถา พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์และเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา 3 ชุด หรือประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย 3 หมวด กล่าวคือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และ อภิธรรมปิฎก ทั้งนี้หลักการสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่ได้ทรงแสดงและกล่าวไว้ในครั้งพุทธกาลได้มีการนำมารวบรวมเรียบเรียงจัดเป็นหมวดหมู่ในการทาสังคายนานับตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระวินัยปิฎกเป็นประมวลพระพุทพจน์ หมวดพระวินัย คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระสุตตันตปิฎกเป็นประมวลพุทธพจน์ หมวดพระสูตร คือพระธรรมเทศนา คาบบรรยายธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา และพระอภิธรรมปิฎกเป็นประมวลพุทธพจน์ หมวดพระอภิธรรม คือ หลักธรรมและคาถาอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ซึ่งให้ความสำคัญของพระไตรปิฎกซึ่งนอกจากจะเป็นคัมภีร์ทางศาสนาแล้ว ยังถือได้ว่าพระไตรปิฎกเป็นภูมิปัญญาเป็นความรู้และความคิดของมนุษย์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอด สืบส่ง ประดิษฐ์ ดัดแปลง และสืบทอดกันมาหลายชั่วบรรพบุรุษ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่ามีคุณค่าละเอียด ประณีต มีลักษณะแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มชนหรือชนชาตินั้น ๆ ภูมิปัญญาในพระไตรปิฎก เป็นองค์ความรู้ที่เกิดมาจากพระปัญญาคือการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงตรัสรู้แล้วนำมาตรัสสอนแก่พระสาวกให้รู้ตามและได้นำไปประพฤติปฏิบัติ ดังนั้น ในพระไตรปิฎกจึงได้บรรจุหลักคำสอนที่เป็นภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ไว้แทบทุกเรื่อง เพราะหลักคำสอนแต่ละเรื่องซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ได้ให้ข้อคิด ข้อปฏิบัติและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เมื่อได้ศึกษาให้เข้าใจและรู้ชัดแล้วก็จะเกิดเป็นภูมิปัญญาคือเป็นความรู้ ความสามารถเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างแจ่มแจ้ง แล้วนำมาเป็นแนวทางดำเนิน

ชีวิตของตนเอง ภูมิปัญญาแห่งการเรียนรู้ในพระไตรปิฎกที่นำมากล่าวไว้ในที่นี้เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และบุคคลทั่วไป

พระไตรปิฎกถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ประชาชนทั่วโลกให้ความสนใจศึกษาในหลายองค์ความรู้ ในวงการสมัยใหม่พระไตรปิฎกถือว่าเป็นแหล่งภูมิปัญญาได้เป็นอย่างดี เพราะคุณลักษณะพิเศษที่โดดเด่นอย่างยิ่งคือ พระพุทธธรรมในพระไตรปิฎกเป็นปัญญาที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม และกระบวนการแสวงหาความรู้และวิธีการคิดทำให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริง มองเห็นประโยชน์หลายระดับ มีการสืบค้นเหตุปัจจัยมีการวิเคราะห์แยกแยะ และมีวิธีการคิดแบบมองหาคุณโทษและทางออก เป็นรากฐานแห่งภูมิปัญญาทั้งหลายที่มีอยู่ในสังคมมนุษย์ เป็นสิ่งที่หมายรวมถึงทุกอย่างที่มนุษย์ได้กระทำ รู้สึก นึกคิด จินตนาการสร้างสรรค์ นวัตกรรม เพื่อความดี ความงาม ในการดำรงรักษาเผ่าพันธุ์มนุษยชาติได้อย่างมีคุณค่าแก่โลก มี 4 เรื่องด้วยกัน ได้แก่

1) **ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม** เป็นขุมทรัพย์ทางปัญญาของภาษาไทย ภาษาเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารสื่อความหมายร่วมกันอย่างมีแบบแผน มีระเบียบวิธีการใช้ มีโครงสร้างทางไวยากรณ์และวรรณกรรม ทำให้การสื่อภาษามีพลังในการถ่ายทอดความรู้คิด

2) **ภูมิปัญญาด้านการจัดระเบียบสังคม** เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ และหลักปฏิบัติของมนุษย์ในสังคมที่อยู่ร่วมกัน ในพระวินัยปิฎกได้แสดงถึงศีลที่เป็นข้อห้ามมิให้พระภิกษุล่วงละเมิด อันเป็นเกราะในการครองตน พระวินัยเป็นกฎข้อบังคับ ที่มีลักษณะเป็นกฎหมายของสังคมสงฆ์ ใ้แกดเว้นการกระทำและอนุญาตการกระทำสำหรับบริหารหมู่ใหญ่คณะ พระวินัยเป็นกฎข้อบังคับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติขึ้นจากธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง มีตั้งแต่อนาคาริยวินัย ได้แก่ วินัยของบรรพชิต คือ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี และอาคารวินัย ได้แก่ วินัยของคฤหัสถ์ คืออุบาสก อุบาสิกา ได้แก่ศีล 5 และศีล 8 หรืออุโบสถศีล ตลอดถึงการเว้นจากอบายมุขต่าง ๆ

3) **ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ** ในเรื่องนี้กล่าวถึงภูมิปัญญาที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และศึกษาหลักธรรมไปในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ มีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ทรงแสดงถึงหลักธรรมที่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตไว้ เช่น แสดงถึงหลักความสุขของคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือน ผู้ครองเรือนที่ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือตามหลักกฎหมายบ้านเมือง

4) **พระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของความเชื่อ** ประเพณีและพิธีกรรมต่อสังคมมนุษย์หลายอย่าง เพราะวิถีชีวิตของคนนั้นได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้น พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนเราที่แสดงออกมาเป็นความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ และความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมนั้น ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่งในองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนามีความเชื่อหรือศรัทธาเป็นตัวนำ มีประเพณีและพิธีกรรมเป็นตัวสนับสนุน ในคัมภีร์

พระไตรปิฎกได้แสดงเรื่องราวต่าง ๆ ไว้จนกลายมาเป็นความเชื่อ เป็นประเพณีและพิธีกรรมให้คนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติและเกิดเป็นภูมิปัญญาในการดำรงชีพของคนในปัจจุบัน

3. จุดอ่อนของหนังสือ

หนังสือ“รู้จักบ้านของตัว -เที่ยวทั่วพระไตรปิฎก” เป็นการรวบรวมคำปาฐกถามาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม จึงมีความบกพร่องอยู่บ้าง เพราะการปาฐกถาเป็นเวลาเกือบ 4 ชั่วโมง เนื้อหาการบรรยายจึงมีมากเมื่อรวบรวมเป็นรูปเล่ม โดยจุดที่น่าสังเกตของหนังสือของหนังสือพอสรุปได้ดังนี้

1. หนังสือไม่มีบทที่ 1 หรือส่วนที่ 1 เนื้อหาของหนังสือกำหนดขึ้นมาลอยๆ โดยใช้หัวข้อเรื่องแทนในแต่ละบทไป ทำให้มีปัญหาในการโยงความสัมพันธ์ในแต่ละบทแต่ละเรื่อง

2. เนื้อหาของแต่ละส่วน บางครั้งเหมือนมีความซ้ำซ้อน แทนที่จะบอกเนื้อหาหลักเนื้อหาย่อยให้จบไปในแต่ละส่วนแต่กลับมามีอธิบายอีกในบทต่อไปจึงเกิดความสับสนในการเชื่อมโยงเนื้อหาหลักเนื้อหาย่อย

3. หนังสือเล่มนี้ใช้ภาษาและศัพท์เฉพาะทางทางพุทธศาสนา ค่อนข้างมาก ซึ่งอาจจะทำให้ผู้อ่านบางกลุ่ม ที่ไม่มีพื้นฐาน หรือความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนามาก่อน เข้าใจเนื้อหาได้ยาก

4. หนังสือเล่มนี้ เน้นนำเสนอภาพรวม และเนื้อหาหลักๆ ของพระพุทธศาสนา โดยไม่ได้มีการวิเคราะห์ หรือวิพากษ์วิจารณ์ ประเด็นต่างๆ ในเชิงลึกในแง่ประเด็นทางสังคมใหม่

5. หนังสือเล่มนี้ไม่ได้นำเสนอเนื้อหาพุทธศาสนาทั้งหมด ซึ่งยังมีหัวข้ออีกมากมายที่ไม่ได้กล่าวถึงมุ่งเน้นเฉพาะอธิบายแค่บางเรื่องราวในพระพุทธศาสนาผู้อ่านจึงควรศึกษาเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว การที่หนังสือหรือลำดับข้อในการปาฐกถาอาจจะเป็นเจตนา ของผู้ปาฐกถาเองที่ต้องการนำเสนอในรูปแบบนี้โดยเฉพาะการขึ้นหัวข้อในแต่ละหัวข้อจะเป็นเหมือนวลี หรือคำคมไม่ออกแนววิชาการนี่คือ เอกลักษณะของท่านที่ยากที่ใครจะลอกเลียนแบบได้ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

สรุป

พระไตรปิฎก เป็นแหล่งบรรจุความรู้ทุกศาสตร์ที่ควรแก่การเรียนรู้ เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าจนมาถึงปัจจุบัน โดยเป็นภูมิปัญญาที่แสดงถึงความรู้ด้านภาษาและวรรณกรรม ความรู้ด้านการจัดระเบียบสังคม ความรู้ด้านการประพฤติปฏิบัติตนที่ถูกต้องและแสดงถึงวิถีชีวิตของพระสงฆ์และฆราวาสด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ กล่าวได้ว่าพระไตรปิฎกจึงเป็นภูมิปัญญาแห่งการเรียนรู้สำหรับบุคคลทั่วไป ที่ควรแก่การศึกษาเล่าเรียนและนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคม การได้ศึกษาพระไตรปิฎกจึงเป็นการสร้างภูมิปัญญาให้เกิดแก่ตนเองและถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนอื่น

ทั้งจะเป็นการได้ศึกษาหลักธรรมคาสอนทางพระพุทธศาสนา การเผยแผ่หลักคาสอนและการสืบทอดพระพุทธศาสนาในเจริญมั่นคงตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2561). *รู้จักบ้านของตัว - เทียบทั่วพระไตรปิฎก*. นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2550). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2542). *เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.